

Језичка проблематика није била страна филозофској рефлексiji ни у раније вријеме све од њихових заједничких почетака (у грчкој филозофији), али је савремена филозофија први пут проблем језика подигла на ниво истинског филозофског проблема и дала му статус једног од најодлучнијих питања своје епохе.

ЈЕЛЕНА БЕРБЕРОВИЋ

КОНСТРУКЦИЈА И АНАЛИЗА ЈЕЗИКА

Језик као тема филозофије нашег времена

Може се без претјеривања рећи да је филозофска ситуација филозофије нашег времена веома сложена. При том се, наравно, не смије мислити да се та сложеност огледа у оном извакредном обиљу и разноврсности филозофских погледа и оријентација које су карактеристичне за ову филозофску епоху, нити пак у чињеници да су се унутар ове филозофије уобличиле и веома развиле бројне филозофске методе, које нису биле познате традиционалном мишљењу, а које су омогућиле да се поједини филозофски проблеми на нови начин расвијетле и тако јасније сагледају могући путени њиховог разрјешења. Мада је сигурно да је услед наведених чињеница — мноштво филозофских оријентација и филозофских метода — посво разумијевања и систематског тумачења збивања у филозофији нашег времена знатно отежан, ипак се овдје не ради о тешкоћама око утемељења класификаторско-методолошког критерија на основу кога би се могла провести јасна систематизација и идентификација појединих оријентација из правог богатства различитих мишљења и усмјерења ове филозофије. Разлог за сложеност ситуације ове филозофије, дакле, треба тражити на другој страни.

Вријеме догађања ове филозофије је вријеме обухватне кризе грађанског свијета, коју филозофија као језгро епохалне свијести износи на видјело у пуном њеном размјеру. И фило-

zoфија сама у овом времену достијева у ситуацију темељне кризе стојећи пред одлучним питањем своје vlastite могућности, пред питањем о томе да ли је и како је могућа њена будућност. У том времену кризе свијета и филозофије саме, изгледа да се филозофско мишљење повлачи у своје vlastite основе, настојећи око тога да некако оправда и осигура своје постојање. Тако је темељна карактеристика филозофије ове епохе да стално испитује себе саму, да се враћа на своје мисаоне изворе и претпоставке, да расправља о смислу својих настојања и циљевима својих могућих усмјерења, трудећи се да тако обезбједи vlastitu будућност. У својим највишим диметима ова филозофија показује своју свијест о томе да се покушаји филозофског надмашивања кризне ситуације могу догађати само преко филозофског превладавања филозофије као метафизике; само на тај начин савремена филозофија се може кретати на нивоу духа своје епохе, само тако она може остварити шансу за достијевање до истински нових филозофских могућности.

У тој снажној потреби да стално преиспитује своје vlastite темеље, да се увијек наново мисаоно оправдава и осигурава, савремена филозофија је заиста постала филозофирање о филозофији, у коме се као предмет разматрања филозофског мишљења појављују сви кључни филозофски појмови и најзначајније теорије, сви најважнији резултати филозофске традиције, сви мисаони извори и основе филозофије од самих њених почетака. Тако се нужно dogodило да је и језик као суштинска претпоставка и једини медиј филозофског мишљења постао тема и проблем ове филозофије.

Мора се рећи да језичка проблематика није била страна филозофској рефлексији ни у раније вријеме све од њихових заједничких почетака (у грчкој филозофији), али је савремена филозофија први пут проблем језика подигла на ниво истинског филозофског проблема и дала му статус једног од најодлучнијих питања своје епохе. Савремена филозофија тематизира језик у непосредној вези с проблемом својих сопствених могућности, па је стога језичка проблематика у овој филозофији добила врло високо мјесто и изузетан значај који не познаје досадашња историја филозофског мишљења.

У савременој филозофији језик је одређен као онај изузетни начин бивања човјека у коме се сабира сва његова људска дјелатност; језик је оквир унутар кога је тек могуће искушавање онога што је свијет, језик је хоризонт на којем се догађа сусрет човјека и свијета. Тај специфични феномен савремена филозофија анализира као парадигму јединства субјективног и објективног, као начин на који мисао постаје стварна, практична свијест, свијест која само у језику egzистира за другог, па онда и за мене (Marx). Сви су аспекти језичког

fenomena tematizirano u različitim orijentacijama savremene filozofije: od nastojanja oko toga da se odredi sama suština onog što nazivamo jezik, preko pokušaja da se iznese na vidjelo njegovo vlastito ustrojstvo koje ima svoje specifične osobitosti, do onih određenja koja žele da покажу како се језик као инструмент комуникације и начин intersubjektivnog razumijevanja pojavljuje u procesima međusobnog sporazumijevanja ljudi.

Тако је настао читав низ различитих погледа о овим и другим питањима у вези с феноменом језика унутар савремене филозофије, али се ипак може рећи да се сва та бројна разматрања могу окупити око свога средишњег питања које је и најодлучније: како је могућа рефлексija о језику из језика самог, да ли је могуће са језиком изаћи изван језика да би се могле проблематизирати његове границе и промислити могућност њиховог прекорачења, или, да ли је с језиком и из језика могућа трансценденција језика самог. Ово питање се у савременој филозофији непосредно повезује с проблемом могућности филозофије саме и у таквом облику постаје главна тема већине њених оријентација, а нарочито оних филозофије двадесетог вијека.

У овом раду намјера нам је да покажемо како се ово фундаментално питање третира у двијема оријентацијама унутар савремене аналитичке филозофије које језик анализирају у првом реду као предметно расположиви систем комуникације и које непосредно повезују језик с проблемом спознаје постављајући истовремено питање о језику као субјективном услову могућности и искуства. Крећући се тако на истом проблематском нивоу, ове двије оријентације савремене аналитичке филозофије у својим настојањима долазе до занимљивих резултата, који се у неколико могу сматрати комплементарним, а који су свакако интересантни као покушаји да се одговори на једно од фундаменталних филозофских питања епохе.

Конструкција и критериј смисла језика

Језичко-аналитичка филозофија двадесетог вијека настала је као покушај да се филозофски превлада догматичност и спекулативност филозофске традиције, нарочито оне нововјевковне филозофије. У свом антиметафизичком и антидогматском наступу, аналитичка филозофија је радикално поставила питање о томе какав смисао могу имати основне филозофске поставке традиционалног мишљења, сматрајући да се те тезе у новом времену не би смјеле преузимати на некритичан начин. Све ове без изузетка морају бити подвргнуте процесу преиспитивања, у коме ће се показати шта оне заиста значе и какво мјесто евентуално могу имати у оквирима једног новог мишљења и једне нове филозофије. На тај начин је задатак

određivanja smisla postao u ovoj filozofiji primarni filozofski zadatak, a glavni cilj filozofskih istraživanja treba da bude jasno naznačavanje granica unutar kojih se može dostići smisao i time odvajanje onog što je smisljeno od onog područja koje se označava kao besmisleno. A pravi horizont događanja smisla i besmisla za čovjeka jest jezik. Jezik je, dakle, onaj okvir u коме je moguće donijeti odluku o tome što se može smatrati smisljenim, a što ne, jer se, s jedne strane, samo ona misao koja je formulirana, a to znači realizovana, u jeziku može na pravi način vrednovati, kao što, s druge strane, jezik uvijek iznosi na vidjelo događanje svijeta, pa je samo unutar jezika moguće iskustvo svijeta. Tako je jezik u ovoj filozofiji određen kao mjesto događanja smisla i besmisla svijeta, mišljenja i jezika samog, iz čega neposredno proizlazi potreba da se on sâm učini predmetom detaljne analize, koja će pokazati sve njegove osobine, njegovu logičku strukturu sa njenim specifičnim zakonitostima i, naročito, granice mogućnosti izričanja u jeziku: ukratko, «sva filozofija» treba da bude «kritika jezika».

Izuzetan podsticaj za intenzivno bavljenje analizom jezika predstavljala su otkrića antinomijska i paradoksa u osnovama logičkog i matematičkog mišljenja, koja su vrlo ozbiljno dovela u pitanje same temelje ovih disciplina. Izgledalo je da matematička i logička nauka stoje pred nerazrješivim protivrječnostima, pa je urgentni zadatak matematičke i logičke teorije bio da se pronađu uzroci i korijeni ovih antinomijskih i da se one tako pokušaju prevladati. Rezultat ovih istraživanja je pokazao da su paradoksi (čuvani Russellov paradoks, paradoks «lajac») nastali radi nepravilne i nedopuštene upotrebe jezika i da se oni mogu odkloniti samo onda kad se vodi računa o karakteristikama strukture jezika, o načinu njegovog funkcionisanja i uopšte o njegovim ukupnim mogućnostima. To je predstavljalo snažan podsticaj da se jezik kao instrument mišljenja i komuniciranja precizno analizira, da se utvrde njegova pravila i nužna razlikovanja unutar njega samog, koja bi omogućila da se jezik egzaktno upotrebljava, čime bi se izbjegla situacija da se u jeziku griješni iz jezičkih razloga. Tako su se u procesu analize jezika prve na udaru našle nejasnost, netočnost i neegzaktnost svakodnevnog jezika, što je rezultiralo naglašenim xtijejem da se dostigne tzv. «potpun jezik», u коме bi se izbjeglo sve one karakteristične osobine običnog jezika, koje ga čine neprimjerenom u odnosu na zahtjeve preciznosti i potpune logičke određenosti. «Potpun jezik» ne bi trebalo da upotrebljava riječi svakodnevnog jezika, jer su se one u dugotrajnoj upotrebi ispunile različitim značenjima i tako postale višeznačne i neprecizne; «potpun jezik» treba da bude jezik simbola. Siguuran

put koji je vodilo «potpunom jeziku» bio je simbolički jezik moderne logike kakav su stvorili Russell i Whitehead u *Principia mathematica*.

Russellov koncept jezika stoji u najneposrednijoj vezi s njegovom filozofskom teorijom logičkog atomizma: iz pretpostavke da je svijet sastavljen od jednostavnih činjenica i logičkih atoma slijedi uvjerenje da se ta struktura svijeta može iskazati u jeziku na taj način što će se uspostaviti u stavovima jezika jednoznačni odnos između dijelova jezika i dijelova svijeta, pri čemu struktura jezika svakako odgovara strukturi svijeta. Takav jezik, koji podrazumijeva precizan i određen odnos prema svijetu, mogao bi biti logički potpuni jezik, koji bi već samim svojim ustrojstvom unaprijed otklonio svaku mogućnost nejasnosti i netočnosti u jezičkom označavanju. Stvorivši zajedno s Whiteheadom simbolički jezik «*Principia*», koji je, po njegovim riječima, posjedovao isključivo skitaksu, Russell je vjerovao da je u njemu iskazana logička struktura svakodnevnog jezika, te da bi takav jezik mogao ispunjavati uslove logički potpunog jezika. Uviđajući brojne teškoće koje uključuje mogućnost konstrukcije logički potpunog jezika kao idealnog modela jezika, Russell se ipak nikad nije odrekao ideje jednog takvog jezika koji bi svojim sintaktičkim pravilima unaprijed sprečavao besmislice operišući pojedinačnim simbolima koji imaju sasvim određeno i jedinstveno značenje.

Russellove ideje o jeziku imale su znatan uticaj na sve one filozofe koji su se bavili problemima logičke teorije, pa tako i na njegovog učenika Wittgensteina. Wittgenstein je smatrao da je jezik u bitnom smislu slikovne prirode i da se na osnovama filozofske teorije logičkog atomizma može utvrditi «oddeljkaajući odnos» jezika i svijeta na taj način što je «forma» zajednička za jezik i svijet. Riječ kao ime u jeziku uvijek zastupa predmet, pa se predmet uvijek pojavljuje kao ono što je značenje riječi. Stav je moguć samo kao opis činjenica svijeta i njegov smisao proizlazi iz same njegove konstrukcije. Tako je Wittgenstein, zajedno sa Russellom, na osnovu teorije logičkog atomizma izveo sintezu logičkog i empirijskog kriterija smisla stavova i uspostavio mogućnost da se smisao stava može utvrditi nezavisno od njegove istinitosti. S obzirom na potrebu izgradnje logički potpunog jezika Wittgenstein je smatrao da je Russellov pokušaj u «*Principia*» najbolji put za dostizanje toga cilja i da je upotreba simbola za konstrukciju jezika simboličke logike neophodna kao način da se ispunje zahtjevi preciznosti i jednoznačnosti u procesu jezičkih označavanja.

Veoma značajno u Wittgensteinovom mišljenju o jeziku u ovoj fazi njegovog filozofiranja jeste okolnost da je radikalno izveo konsekvence atomističke teorije na kojoj je počivao

u његов концепт jezika. Он је показао да се о ономе што смогућана сваки jeзик и свако изрицање, не може у jeziku ништа рећи. Тако је Wittgenstein утврдио немогућност саморефлексије jezika, и повезујући то с проблемом могућности филозофије, закључно на парадоксалан начин да филозофија не може бити теорија, јер је немогуће постојање њеног властитог jezika. Истицајући тако на недвосмислен начин судбоносну повезаност филозофије и jezika, Wittgenstein је показао да немогућност рефлексије о jeziku из jezika самог значи истовремено и немогућност филозофије као теоријске дјелатности. Наиме, ако се о устројству jezika, његовим претпоставкама и границама ништа у jeziku не може рећи, ако се у jeziku, дакле, не може изрећи његова «форма», онда постаје јасно да критериј смислености ставова не само да не задовољава већина ставова традиционалне филозофије него и они ставови које заступа сама теорија логичког атомизма, из чега Wittgenstein радикално закључује да филозофија као теорија уопште није могућа. На тај начин Wittgenstein је учинио јасним и експлицитним претпоставке и апорије теорије jezika која почива на филозофији логичког атомизма.

Иако ће Russell као одговор на ове озбиљне тешкоће атомистичке теорије jezika, предложити рјешење у својој познатој теорији хијерархије jezika, ипак ће и он сдм бити свјестан тога да ова теорија проблем рјешава само и искључиво на практичном плану, а да теоријски он и не може бити ријешен унутар исте концепције jezika. Наиме, теорија хијерархије jezika почива на фундаменталном разликовању нивоа или типа jezika с обзиром на суштинску разлику између jezika у коме се о нечему говори и jezika о коме се говори: ако се форма jezika као укупност његових структуралних одређења и законитости не може изговорити у самом том jeziku, могуће је та битна својства једног jezika формулисати у другом jeziku, који је онда jeзик вишег типа у односу на онај први jeзик. То је основна идеја теорије хијерархије jezika која докста не разрјешава проблем немогућности саморефлексије jezika, јер последњи jeзик тако замисљене хијерархије увијек остаје без могућности исказивања своје властите форме, али се ипак показало да је идеја хијерархијског низа jezika веома употребљива за рјешавање конкретних проблема логичке теорије.

Преузимајући Wittgensteinovo одређење филозофије као активности разјашњавања ставова и слиједећи његово ставовиште о потреби радикалне критике филозофије као метафизике и традиционалног мишљења уопште, логички позитивизам је покушао да превлада метафизичке претпоставке саме Wittgensteinove филозофије, нарочито оне теорије логичког атомизма. Тако је Carnap сматрао да се из домена филозофије морају искључити сва метафизичка питања као псеудопроbleми

koji nemaју никаквог логичког садржаја, а онда ће се на природан начин показати да су сва филозофска питања заправо логичка питања и да су, независно од домена посебних наука, само питања логичке анализе научних појмова, ставова и теорија праве филозофије. Зато је Сагнар овај комплекс питања označio именованом «логика науке», сматрајући да она треба да заузме «мјесто нерјешених збрка проблема који су познати као филозофија».

Сагнар је сматрао да је већ Wittgenstein у *Tractatusu* показао usku vezu између логике науке и синтаксе, антиципирајући тако одређене филозофије као логичке синтаксе језика. Сви филозофски проблеми који имају ма какво значење, сматра Сагнар, јесу проблеми логичке синтаксе, а ставови филозофије, односно логике науке су синтактички ставови. Али за разлику од Wittgensteina и Russella, Сагнар је тврдио да се сваки језик може комплетно формулисати на тај начин што се у њему самом може изразити и његова форма, тј. његова синтакса; сваки језик способан је да искаже своју властиту синтаксу, па се тако сваки од њих представља као цјеловита и самостална творевина.

Сагнар је критиковао Wittgensteina и његову идеју о немогућности постојања нечег таквог као што је језик филозофије, сматрајући да Wittgenstein није установио јасан критериј за разликовање између ставова праве филозофије и оних метафизичке теорије. Филозофија као логичка синтакса језика може се формулисати у исправним и потпуно коректним ставовима који се, пошто су синтактички, увијек односе на проблеме логичке структуре језика науке. Логичка синтакса језика не треба да обраћа пажњу на значење, јер је она само фиксирање формалних правила било ког језика и испитивање конвенци тих правила. Инсистирајући на томе да филозофија као логичка синтакса језика никад нема посла са садржајем ставова, него увијек само с оним што је њихова форма, Сагнар је утврдио да се логика науке бави научним језиком као конструисаним системом знакова који мора задовољити одређена правила комбиновања тих знакова. То су правила формације и трансформације, која су различита за различите језике, али она увијек дефинишу језик и одређују његове границе.

Да би подвукао разлику између самог језика науке који говори о свијету и филозофске теорије као логичке синтаксе језика који говори о језику науке, Сагнар је утврдио да се језик науке састоји од објект-реченица, док језик филозофије чине синтактичке реченице. При томе су објект-реченице материјални, а синтактичке формални начин говора. А прави проблем представљају тзв. псеудообјект-реченице, које су тако формулисале да изгледа да оне нешто говоре о свијету, а у

stvari se odnose na foratu jezika: to su sintaktičke rečenice, mehanizam u materijalnom načinu govora i takva je, po Carnaru, većina tradicionalnih stavova filozofskog mišljenja. Da bi se utvrdilo njihovo stvarno mjesto, tj. da bi se oni stavovi mogli odrediti kao filozofski ili kao metafizički, potrebno je pokušati da se oni prevedu na formalni način govora. Tako je Carnar ustanovio kriterij razlikovanja metafizičkih od pravih stavova filozofije stavljajući sve stavove koji ne pripadaju jeziku određene empirijske nauke na »probni kamen« prevođenosti u formalni način govora, čime se neposredno utvrđuje njihova smislenost ili se pak, pošto se radi o metafizičkim stavovima, moraju odbaciti kao besmisleni.

Idejom filozofije kao logičke sintakse jezika Carnar je pokazao da se u definisanju jednog znakovnog sistema kakav je jezik, može ostati u okvirima samog jezika, bez potrebe da se u određivanju jezika upotrebljavaju vanjezički elementi, smatrajući da se mjesto i vrijednost svakog jezičkog znaka unutar jednog jezika može potpuno odrediti u odnosu na druge znake istog jezika. Time je Carnar neposredno utvrdio da se osnovni zadatak filozofije sastoji u izgradnji takvog jezika koji će odlikovati preciznost i jednoznačnost, pa bi se njegovim sintaktičkim pravilima već unaprijed isključila mogućnost konstrukcije besmislenih stavova. Utvrđujući razliku između logičke i gramatičke sintakse na taj način što je pokazao da gramatička sintaksa nije u stanju da iz jezika isključi logički besmislene stavove, pa je zato neophodno uvести pravila logičke sintakse, Carnar je pokušao da naznači opšte uslove za konstrukciju takvih vještackih jezika u kojima bi svi odnosi znakova bili regulisani jasnim sintaktičkim pravilima i gdje bi značenje svakog znaka bilo neposredno određeno tim pravilima. Na taj način bi bila isbjegnuta svaka višesmislenost znakova i proizvoljnost njihove interpretacije, dakle, sve ono što jezik čini nesavršenim, a mišljenje konfuзnim i nepreciznim.

Tako je ideja o mogućnosti konstrukcije egzaktnih jezika kao vještackih proizšla iz jezičke teorije logičkog pozitivizma i bila kao teorija maksimalne jednostavnosti i strogosti, koja u sebi sadrži samo jednu pretpostavku, tj. same jezičke znake, široko prihvaćena i zastupana od strane većine savremenih logičara. Formalni logičari našeg vremena su, na osnovu ove ideje, zastupali mišljenje da se logički sistem može konstruisati nezavisno od svijeta realnog i iskustvenog, dakle, a priori, na taj način da se najprije izgradi struktura čistih simbola (tj. logičkih računa) prema određenim pravilima sa značenjima koja su isključivo jezičkog karaktera, a onda se mogu tražiti u svijetu realnog oni objekti na koje se takav sistem može primijeniti, čime

jezičkim simbolima dobivaju najjezičnija značenja, odnosno određenu interpretaciju. Tako je izgledalo da su sintaktičke konstrukcije nezavisne od semantičkih odnosa i da im prethode, što je bila samo jedna od zabuda ovih teoretičara, jer je odnos upravo obrnut.

Te činjenice je postao svjestan i sâm Carnap kad je poslije objavljivanja djela «Logička sintaksa jezika» došao u kontakt sa Tarskim i njegovom studijom o semantičkom pojamu istine, jer se pokazalo da je nemoguće izgraditi takav jezički sistem u коме bi se sva značenja odredila isključivo u odnosu prema drugim značima sistema, nego je nužno uvođenje nekih znakova čija značenja nisu čisto sintaktičkog karaktera. To je Carnapa opredijelilo za odluku da logičku sintaksu mora dopuniti logičkom semantikom, koja je koncipirana kao meta-teorija logičke sintakse i koja utvrđuje sistem pravila prema kojima se vrši interpretacija stavova jezika koji se ispituje, da bi se ustanovila njihova istinitost. Danas je opšteprihvaćeno stanovište da je sintaksa samo jedan dio teorije jezika kao opšte teorije znaka, onaј dio koji definiše zakonitosti u uzajamnim odnosima znakova samih i da se u raspravi o znakovima uvijek mora voditi računa i o drugim dimenzijama njihovog odnošenja, o semantičkim i pragmatičkim pravilima.

Analiza i upotreba jezika

Dok je logički pozitivizam kao orijentacija savremene analitičke filozofije razvio mišljenje da se o prirodi i zakonitostima jezika jasni i precizni zaključci mogu izvesti najbolje i najpotpunije ako se imaju u vidu jezički modeli, idealne tvorevine jezičkih sistema kakve mogu biti konstrukcije vještačkih jezika u kojima se postiže maksimalna egzaktnost izvršavanja i prema kojima se svakodnevni jezik pojavljuje samo kao loša i konfuzna aproksimacija, dotle je druga orijentacija analitičke filozofije u svojim jezičko-filozofskim istraživanjima došla do sasvim drukčijih rezultata. Radi se o filozofiji «običnog jezika» Oxfordske filozofske škole, koja je kao i logički pozitivizam orijentacija filozofije dvadesetog vijeka, ali koja, za razliku od logičkog pozitivizma koji kao filozofski pokret pripada prošlosti, i danas dominira filozofskim strujanjima anglosaksonске filozofije.

Ako je logički pozitivizam smatrao da većina tradicionalnih filozofskih teorija ne može zadovoljiti kriterij smislenosti stavova, pa se zato one moraju označiti kao besmislene, filozofija običnog jezika nikad nije bila sklona da izgubi iz vida značaj pitanja koja u sebi sadrжава filozofska tradicija. Naprotiv, ova filozofija uvažava probleme tradi-

arbitrarnog mišljenja i predlaže načine da se ovi rasvijetle. A ovaj ova osnova sastoji se u mišljenju da su filozofski problemi nastali zato što je nepuštiti iz vida značaj koji ima logika jezika u koje su oni formulisani. Ako ne poznamo logiku jezika u koje su oni formulisani, onda je logiku upotreba riječi i izraza kojima se služimo, onda je sasvim moguće da upotrebljavajući jezik stalno ponovo stvaramo zbrke i nejasnosti u njemu i tako neposredno doprinosimo nastajanju filozofskih problema. Zato se osnovni zadatak svakog filozofa sastoji u tome da prouci i razjasni logiku upotrebe svakog pojedinačnog izraza koji je relevantan za filozofiju i njene probleme.

Da bi se objasnila logika jezika u njegovoj upotrebi, nije potrebno konstruisanje nikakvih posebnih jezičkih tvorovina, nisu potrebni nikakvi idealni, vještacki jezici, koji bi služili kao uzori i modeli. U vještackom, konstruisanom jeziku riječ se nalazi u posebnim, nesvakodnevnom okolnostima; ona je istrgnuta iz svog prirodnog ambijenta, pa se zato i ne može do kraja pouzdano suditi o njenoj upotrebi i logici te upotrebe. Jedini pravi put sigurnog zaključivanja o upotrebi jedne riječi i njenom značenju jeste posmatranje i analiziranje ponašanja riječi u njenoj pravoj sredini, a to znači u svakodnevnom, običnom jeziku. Zato pažnju filozofa treba usmjeriti na svakodnevni jezik u koje treba analizirati funkcionisanje pojedinih riječi, izraza i kompleksa izraza u njihovim standardnim i nestandardnim načinima upotrebe, jer »ako hoćemo da znamo kako naći pojmovi rade, moramo ih posmatrati na djelu.« (Strawson). Posmatranjem rada pojmova u običnom jeziku dolazi se do uvida u logiku njihove upotrebe, a time se može dostići put da se odkloni greška cjelokupne dosadašnje filozofije koja se sastoji u tome da se zanemari i nedovoljno pažnje posvetilo logičkim karakteristikama standardnih načina upotrebe običnih riječi i izraza.

Iako su protiv pozitivističke ideje da je za sigurno preispitivanje jezičkih zakonitosti potrebno konstruisati jezičke modele u obliku vještackih simboličkih jezika, i pako filozofi običnog jezika smatraju da bi se ove dvije orijentacije mogle zbližiti i naći na istom poslu. Ne misleći da je potrebno da »filozofski tvorci umjetnih jezika« i »filozofski istraživači prirodnog jezika« nužno budu uzajamno protivstavljeni, ovi filozofi smatraju da se filozofski metodi ove dvije orijentacije mogu posmatrati kao komplementarni. Jer, s jedne strane, jednostavnost konstruisanih modela može baciti svjetlo, doduše samo kao kontrast, na kompleksnosti stvarne upotrebe jezika, dok su, s druge strane, neka posmatranja funkcionisanja prirodnog jezika neophodna za uspješnu konstrukciju modela: prema tome, situacija više poziva na saradnju nego na suprotstavljanje. Strawson je čak

gledati da dopusti da se može govoriti o filozofskoj superprirodi jednog konstruisanog jezičkog sistema nad pokušajem da se analizira obični jezik. Pa, ipak, kad konstruišemo jasne modele jezika u kojima su ispunjene sve bitne logičke relacije pojmova, uvijek neuspitamo iz vida vrlo relevantan momenat aktualne upotrebe tih pojmova. A upravo stvarna upotreba naših svakodnevnih izraza i pojmova mora da bude centralno mjesto filozofskog interesa, ne samo zato što je jedino tako moguće odgovoriti na pitanje kako jezik radi i "zašto on radi kako radi" nego i zato što je upotreba svake riječi odlučna kad je u pitanju njeno značenje. Naime, filozofi običnog jezika su potpuno preuzeli Wittgensteinovu misao iz "Filozofskih istraživanja" o značenju riječi kao njenoj upotrebi zajedno s njegovom devizom: "Ne pitaj za značenje, pitaj za upotrebu", radikalno odbacujući onu teoriju značenja riječi po kojoj riječ znači predmet koji u stavu zastupa. Tu teoriju u kojoj je riječ uvijek znak za nešto, Ryle je nazvao *Fido-Fido* teorijom i smatrao da u njenoj osnovi stoji kartezijanska tradicija koju je u modernoj filozofiji potrebno prevladati zajedno sa problemima koje ona nosi. Znati značenje jedne riječi znači znati kako se ona upotrebljava, u kojim okolnostima je njena upotreba korektna ili nekorektna. I filozofski problem istine, pisao je Strawson, jest zapravo problem razjašnjenja logičkih osobina naše stvarne upotrebe riječi istinit.

U vezi s insistiranjem na korektnosti i dovoljnosti običnog jezika stoji stav ove filozofije prema modernoj simboličkoj logici. Ona je ovdje shvaćena kao proučavanje formalnih osobina logičkih sistema i kao takva prihvaćena u obliku legitimne, zasebne discipline, koja je zbog velikog stepena formalizacije bliža matematici, nego filozofiji. I dok logički pozitivizam smatra da je upotreba simboličke logike u analizi filozofskih problema jedan od najsigurnijih puteva da se iz filozofije eliminiraju svi metafizički elementi, filozofi običnog jezika ozbiljno sumnjaju u mogućnost da simbolička logika svojom tehnikom i specifičnim načinom može pomoći u rješavanju bilo kakvog filozofskog problema. Zato je Ryle pisao da je nada u mogućnost da se filozofski problemi pomoću nekih otvoretnih operacija mogu reducirati na standardne probleme formalne logike jednostavno "neosnovani san".

I pozitivistički princip verifikacije je predmet oštre kritike ove filozofske orijentacije. Ne samo što ovi filozofi smatraju da filozofiji nisu potrebne nikakve opšte fraze, takozvani manifesti, nego su i na konkretnim primjerima pokazali, prije svega Warnock, da je princip verifikacije u dosta slučajeva nepriznatan i zato kao princip neadekvatan. Postoji bezbroj stavova koji se prihvataju ili odbacuju

kao istiniti, odnosno lažni, a da se pri tome ne slijedi nikakav princip verifikacije: zato taj princip ne može biti kriterij smislenosti stavova. Jer, stav ima uvijek značenje onda kad ima upotrebu; njegovo značenje je zapravo njegova upotreba. A značenje samog pojma upotrebe može se dobiti samo u detaljnim analizama pojedinačnih konteksta u kojima se ta riječ pojavljuje.

Nažalost, najozbiljniji defekt principa verifikacije sastoji se u tome, kako primjećuju ovi filozofi, što omogućava da se lako, tako reći nestručno odbace mnogobrojne filozofske teorije. Štaviše, ako se smatra da je jedino ozbiljno pitanje koje je uopšte značajno za filozofiju, pitanje o tome da li je neki stav istinit, lažan ili besmislen, onda je to stanovište koje praktično ne omogućava i/ili vrlo teško dopušta pravi angažman u filozofiji. Principom verifikacije filozofi pozitivizma su veoma "sužili" polje filozofije i time otvorili mogućnost za dogmatizam, jer "principi su uvijek vezani za uvođenje dogmatičkih snova". Istovremeno, oni su iznevjerili svoje vlastite ambicije i, ostajući kod "metodičkog solipsizma", nisu kod orijentacija uspjeli prevladati kartezijanstvo novovjekovne filozofije.

Glavni zadatak filozofije ne može biti odbacivanje filozofskih teorija na taj način što će se one smatrati besmislenim, nego se analitičkom metodom moraju razjasniti određeni pojmovi rasvjetljavanjem logike njihove upotrebe u odgovarajućim kontekstima. Tako analizirani i razjašnjeni pojmovi mogu onda poslužiti kao pravi osnova za razrješavanje filozofskih problema. Da bi se pojmovi mogli potpuno analizirati, moraju se posmatrati na djelu u okvirima svakodnevnog jezika, koji je njihov prirodni i zato jedini pravi ambijent. Samo u svakodnevnom jeziku, koji je "korektan jezik", može se steći pravi увид u funkcionisanje jedne riječi i tako dokuchiti logika njene upotrebe, a njeno poznavanje je neophodan uslov za pravilnu upotrebu riječi i time mogućnost da se izbjegne stvaranje nejasnosti i zbrka u jeziku. Pa iako "svaka rečenica ima svoju vlastitu logiku", ipak se otklanjanjem zbrka u jeziku otvara šansa za razrješavanje filozofskih problema.

Na taj način je filozofija običnog jezika nedvosmisleno naznačila fundamentalnu povezanost problema jezika i filozofije i ukazujući na neposrednu uzajamnu uslovljenost filozofske refleksije i mogućnosti jezika, jasno istakla značaj jezičke problematike za filozofsko mišljenje. Za razliku od filozofije logičkog pozitivizma, koja je u svojim pokušajima nastojala oko teorijskog zasniavanja i analize same logičke strukture jezika, ova filozofija je u prvi plan svoga interesovanja stavila jezičku praksu, insistirajući na

upotreba jezika kao sredstva njegove vrednosti. Zato je ovaj
prelazak u karakterističnu kriterijalnu sferu jezika, koji je
karakterističan za filozofiju logičko-poetsku, a
jedinstven funkcionalističkim kriterijalnom sferu jezika
kao sredstva njegove vrednosti u jeziku. Tako
je analitičkim sredstvom upotreba strane jezika u jeziku
razmatranja, a upotreba jezika analitičkim i semantičkim
sredstvom su jezika analitičkim sredstvom razmatranja
prelazak jezika